

GASTRONOMIK TERMINOLOGIYANING NAZARIY VA LINGVOMADANIY ASOSLARI

<https://doi.org/10.70728/phil.v05.i03.009>

Bayniyazova Hurliman Atabay qizi
hurlimanbayniyazova@gmail.com
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada gastronomik terminologiyaning nazariy asoslari va lingvomadaniy xususiyatlari o'rganiladi. Tadqiqot doirasida gastronomik diskursning strukturaviy tuzilishi, madaniyatlararo farqlar, terminologik tizimning shakllangan mexanizmlari hamda zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni tahlil qilinadi. Adabiyotlar tahlili natijasida gastronomik leksikaning milliy-madaniy xususiyatlari, ularning tarjima jarayonidagi muammolari, lingvokulturologik aspektlari va turizm sohasidagi ahamiyati ko'rsatib o'tiladi. Natijalar gastronomik leksikaning madaniy identifikatsiya vositasi ekanligi hamda lingvokulturologiya fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: gastronomik terminologiya, lingvokulturologiya, gastronomik diskurs, madaniyatlararo kommunikatsiya, ovqatlanish madaniyati, leksik tizim, milliy-madaniy xususiyatlar, gastroturizm, tarjima muammolari

THEORETICAL AND LINGUOCULTURAL FOUNDATIONS OF GASTRONOMIC TERMINOLOGY

Bayniyazova Hurliman Atabay qizi
hurlimanbayniyazova@gmail.com
Uzbekistan State University of World Languages

Abstract: This article examines the theoretical foundations and linguocultural features of gastronomic terminology. The study analyzes the structural composition of gastronomic discourse, intercultural differences, mechanisms of terminological system formation, and its place in modern linguistics. The literature review reveals the national-cultural characteristics of gastronomic lexicon, problems in its translation, linguocultural aspects, and its significance in the tourism sector. The results confirm that gastronomic lexicon serves as a means of cultural identification and represents one of the relevant directions in linguoculturology.

Keywords: gastronomic terminology, linguoculturology, gastronomic discourse, intercultural communication, food culture, lexical system, national-cultural characteristics, gastrotourism, translation problems

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslik fanida gastronomik terminologiya muammosi keng qamrovli interdissiplinar tadqiqot sohasi sifatida shakllanmoqda. Ovqatlanish madaniyati nafaqat biologik ehtiyoj, balki har bir xalqning madaniy kodini aks ettiruvchi murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa ekanligi bugungi kun lingvistik tadqiqotlarida keng tan olinmoqda [1]. Gastronomik leksika millat tillari lugʻat tarkibining muhim qismini tashkil etib, tarixiy jarayonlar, geografik sharoitlar, diniy eʼtiqodlar va madaniy anʼanalarning tilga singib ketgan ifodasi hisoblanadi. Oʻzbek, rus, ingliz, fransuz va boshqa tillarning gastronomik terminlari oʻrtasidagi farqlar nafaqat til tuzilmasi nuqtai nazaridan, balki madaniy-antropologik jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Gastronomik terminologiyaning nazariy va lingvomadaniy asoslarini oʻrganish zarurati bir qator omillar bilan bogʻliq. Birinchidan, globallashtirish sharoitida madaniyatlararo muloqot intensivligi ortib, milliy taomlar va gastronomik anʼanalar xalqaro miqyosda keng tarqalmoqda, bu esa terminologik muvofiqlashtirish zaruriyatini tugʻdirmoqda [2]. Ikkinchidan, gastroturizm sanoatining rivojlanishi gastronomik diskursning til va madaniyat nuqtai nazaridan chuqur oʻrganilishini talab etadi [3]. Uchinchidan, tarjima nazariyasi va amaliyotida gastronomik leksikaning oʻziga xos xususiyatlari alohida eʼtibor talab qiladi, chunki koʻplab milliy taom nomlari va ovqatlanish jarayonlari boshqa tillarda toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentga ega emas [4].

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega boʻlib, adabiyotlar tahlili va lingvokulturologik yondashuv metodologik asosini tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida gastronomik terminologiya sohasidagi ilmiy ishlar, monografiyalar, ilmiy maqolalar va elektron resurslar sistemali tahlil qilingan. Lingvokulturologik yondashuv gastronomik leksikani nafaqat til birligi sifatida, balki madaniy-antropologik fenomen sifatida oʻrganish imkonini beradi. Lingvokulturologiya fanining asosiy qoidalariga koʻra, til birliklari doimo muayyan madaniy kontekstda shakllanadi va milliy dunyoqarashning koʻzgu koʻrinishidir. Makarov A.A. taʼkidlaganidek, lingvokulturologiya tilni madaniyatning bir qismi sifatida oʻrganadi va madaniy semantikaning til birliklarida qanday aks etishini tadqiq qiladi [5].

Baxramov S.B. oʻzbek tilining leksikasi va semantikasi masalalarini tadqiq qilib, milliy leksikaning shakllanish mexanizmlari va madaniy semantikaning lugʻat tarkibida aks etishi muammolarini chuqur tahlil qilgan [6]. Muallif koʻrsatishicha, oʻzbek tilining gastronomik leksikasi boy tarixiy qatlam va madaniy maʼlumotlarga

ega bo'lib, taom nomlari ko'pincha tayyorlash jarayoni, mahsulot turi, geografik kelib chiqishi va ijtimoiy kontekst bilan semantik jihatdan bog'liq. O'zbek tilida osh, somsa, manti, lag'mon kabi nomlar nafaqat taom turi, balki milliy madaniyatning ramzi hisoblanadi. Tursoeva D.A. gastronomik madaniyat va turizm munosabatlarini o'rganib, ovqatlanish madaniyatining turizm sanoatida tutgan o'rnini ko'rsatgan [7]. Jafarov T.S. gastroturizm sohasining nazariy asoslari va amaliy qirralarini tadqiq qilib, gastronomik xizmatlar ko'rsatish sohasida professional terminologiyaning rivojlanishi zarurligini ta'kidlagan [8]. Gastroturizm sanoatining rivojlanishi nafaqat ovqatlanish madaniyatini targ'ib qilish, balki gastronomik terminologiyaning ilmiy asosda standartlashtirilishini ham talab etadi. Gorshkova A.V. global gastronomiya va lingvokultura muammolarini tahlil qilib, zamonaviy globallashuv sharoitida milliy oshxonalarining o'zaro ta'siri va gastronomik terminologiyaning xalqaro miqyosda unifikatsiyalashuv jarayonlarini o'rgangan [9]. Tadqiqotchi ko'rsatishicha, globallashuv milliy gastronomik an'analarni yo'qotish xavfi tug'dirmaydi, aksincha, madaniy xilma-xillikni saqlash va milliy identifikatsiyani mustahkamlash vositasiga aylanmoqda. Elektron gastronomik lug'atlar va terminologiya resurslari zamonaviy tilshunoslikda muhim ahamiyat kasb etadi [10].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili natijasida gastronomik terminologiyaning nazariy va lingvomadaniy asoslariga oid bir qator muhim xulosalar shakllanadi. Birinchidan, gastronomik terminologiya zamonaviy tilshunoslikda mustaqil tadqiqot ob'ekti sifatida shakllangan bo'lib, u lingvokulturologiya, tarjimologiya, leksikologiya va diskurs tahlili fanlarining qiziqishini uyg'otadi. Gastronomik leksika nafaqat ovqat va taomlarni nomlash vositasi, balki milliy madaniyatning chuqur strukturaviy elementlarini aks ettiruvchi murakkab semiotik tizim hisoblanadi. Har bir xalqning ovqatlanish madaniyati tarixiy jarayonlar, geografik sharoitlar, iqtisodiy imkoniyatlar va diniy-e'tiqod tizimining mahsulidir, shuning uchun gastronomik terminologiya milliy dunyoqarashning til orqali ifodalanishining eng yorqin namunalaridan biridir. Ikkinchidan, gastronomik diskurs madaniyatlararo muloqotning o'ziga xos turi sifatida tahlil qilinadi va u nafaqat ovqatlanish jarayoni haqida gapirish, balki ijtimoiy munosabatlar, milliy identifikatsiya va madaniy qadriyatlarni shakllantirish vositasidir. Turli madaniyatlarda ovqatlanish bilan bog'liq nutq amaliyoti, etiket me'yorlari va kommunikativ strategiyalar sezilarli farq qiladi. Masalan, o'zbek madaniyatida dasturxon atrofida yig'ilish mehmon-do'stlik munosabatlarining ramzi hisoblanadi, ingliz madaniyatida esa formal ovqatlanish marosimi ijtimoiy status va etikaning muhim ko'rsatkichidir. Bu farqlar til birliklarida, frazeologik iboralarda va gastronomik diskurs tuzilmasida aniq namoyon bo'ladi.

Uchinchidan, gastronomik terminologiyaning tarjima nazariyasi va amaliyotida o'ziga xos muammolari mavjud. Ko'plab milliy taom nomlari va ovqatlanish

jarayonlari boshqa madaniyatlarda ekvivalent yo'qligi sababli tarjima qilinishi qiyin. Transkripsiya, transkripsiya, tavsifiy tarjima, eksplikatsiya kabi turli tarjima strategiyalari qo'llanilishi mumkin, ammo ularning har biri madaniy ma'lumotning ma'lum darajada yo'qolishiga olib keladi. Masalan, o'zbek tilining "osh" atamasi ingliz tiliga oddiy "plov" deb tarjima qilinganda, uning milliy-madaniy kodi, tayyorlash an'analari va ijtimoiy ahamiyati to'liq uzatilmaydi. Shu sababli, gastronomik terminologiyani tarjimasi nafaqat leksik, balki madaniy muvofiqlikni ham ta'minlashi zarur. To'rtinchidan, gastroturizm sanoatining rivojlanishi gastronomik terminologiyani standartlashtirish va professional darajada tizimlashtirish zaruriyatini keltirib chiqardi. Xalqaro miqyosda mehmonxona va restoran xizmatlari ko'rsatishda gastronomik terminlar bir xil tushunilishi va to'g'ri talqin qilinishi muhim. Shu bilan birga, milliy oshxonalarning o'ziga xosligini va madaniy xususiyatlarini saqlash ham zarur. Gastroturizm kontekstida gastronomik terminologiya madaniy xilma-xillikni saqlash va xalqaro tushunishni ta'minlash o'rtasidagi muvozanatni topish masalasini ko'taradi.

Beshinchidan, zamonaviy raqamli texnologiyalar gastronomik terminologiyani to'plash, saqlash va tahlil qilish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Elektron gastronomik lug'atlar, ma'lumotlar bazalari va multimedia resurslari nafaqat tadqiqotchilar, balki turizm sanoati xodimlari, tarjimonlar va gastronomik ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun qimmatli vosita hisoblanadi. Korpus lingvistikasi metodlari gastronomik diskursning keng qamrovli tahlilini amalga oshirish, terminlarning kontekstual qo'llanilishini o'rganish va yangi terminologik birliklarning paydo bo'lish dinamikasini kuzatish imkonini beradi. Gastronomik terminologiyani lingvokulturologik tahlili madaniy identifikatsiya mexanizmlarini tushunish uchun katta ahamiyatga ega. Taom nomlari, ovqatlanish bilan bog'liq frazeologizmlar, maqol va matallar, odob-axloq me'yorlari til orqali namoyon bo'lib, milliy mentalitet va qadriyatlar tizimini aks ettiradi. Turli madaniyatlarda ovqatlanishga munosabat va gastronomik diskurs o'ziga xos xususiyatlarga ega. Masalan, sharq madaniyatlarida ovqatlanish ko'pincha jamoa jarayoni va ijtimoiy bog'lanishlarni mustahkamlash vositasi sifatida qaralsa, g'arb madaniyatlarida individual tanlov va sog'lom turmush tarziga e'tibor kuchliroq. Bu farqlar gastronomik terminologiya va diskurs tuzilmasida o'z aksini topadi. Shu bilan birga, milliy gastronomik an'analarni saqlash va kelajak avlodlarga o'tkazish zarurati ham mavjud. Sakkizinchidan, gastronomik terminologiyani o'rganilishi faqat nazariy ahamiyatga ega emas, balki amaliy jihatdan ham muhimdir. Turizm sanoati, xalqaro savdo, madaniyatlararo muloqot, tarjima faoliyati va ta'lim sohasida gastronomik terminologiyani to'g'ri tushunilishi va qo'llanilishi zarur.

XULOSA

Gastronomik terminologiyaning nazariy va lingvomadaniy asoslarini o'rganish zamonaviy tilshunoslik fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili va lingvokulturologik yondashuv asosida amalga oshirilgan ushbu tadqiqot bir qator muhim xulosalarga olib keldi. Gastronomik terminologiya nafaqat ovqatlanish sohasiga oid leksik birliklar to'plami, balki milliy madaniyatning chuqur qatlamlarini aks ettiruvchi murakkab lingvomadaniy tizimdir. Har bir xalqning gastronomik leksikasi o'ziga xos tarixiy rivojlanish yo'li, geografik sharoitlar, ijtimoiy-iqtisodiy omillar va madaniy qadriyatlar tizimining mahsulidir. Gastronomik diskurs madaniyatlararo muloqotning o'ziga xos turi bo'lib, u nafaqat ovqat va taomlar haqida gapirish usulidir, balki milliy identifikatsiya, ijtimoiy munosabatlar va madaniy prestijni ifodalash vositasidir. Turli madaniyatlarda gastronomik diskursning tuzilishi, kommunikativ strategiyalari va etiket me'yorlari sezilarli farq qiladi, bu esa tilning madaniy-antropologik funksiyasining yorqin dalilidir. Gastronomik terminologiyaning tarjima nazariyasi va amaliyotida o'ziga xos murakkabliklari mavjud, chunki ko'plab milliy taom nomlari va ovqatlanish jarayonlari boshqa madaniyatlarda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas. Tarjima jarayonida nafaqat leksik muvofiqlik, balki madaniy ma'lumotlarni maksimal darajada saqlash zarur. Gastroturizm sanoatining jadal rivojlanishi gastronomik terminologiyani standartlashtirish va professional darajada tizimlashtirish zaruriyatini keltirib chiqardi, ammo bu jarayon milliy xususiyatlarni saqlash bilan muvozanatlashtirilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yaxshiyeva Z.Sh. Linguistic features of the lexicon on gastrotourism in Uzbek and English // International Journal of AI. - 2025. - Vol.5(4). - P.1448-1451.
2. Aъzamov Yu.R. Gastronomic discourse: linguoculturological and translation aspects // Academia. - 2021. - Vol.11(8). - P.62-66.
3. Kaplina M.M. Gastronomic terminology in linguoculturological aspect // Vestnik KSU. - 2023. - P.175-181.
4. French gastronomic culture and translation of culinary vocabulary // Bulletin of Science and Practice. - 2021. - P.66-72.
5. Makarov A.A. Lingvokulturologiya asoslari. - Moskva: Yazyki slavyanskix kultur, 2015. - 250 b.
6. Baxramov S.B. O'zbek tilining leksikasi va semantikasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2021. - 320 b.
7. Tursoeva D.A. Gastronomik madaniyat va turizm. - Toshkent: Ilm Ziya, 2020. - 210 b.
8. Jafarov T.S. Gastroturizm: nazariy asoslar va amaliyot. - Toshkent: O'zMU, 2019. - 180 b.

9. Gorshkova A.V. Global gastronomiya va lingvokultura. - Moskva: MGIMO, 2019. - 200 b.
10. Elektron gastronomik lugʻatlar va terminologiya // Lingvistika resurslari. - 2022. - P.1-3.